

نگاهی به حاشیه‌ای‌ها

از کتاب‌های آموزشی چه می‌خواهیم؟

شکوه تقدیسیان

اشاره

دو دهه است که کتاب‌های کمک‌درسی در سطح مدرسه‌ها، در تمام دوره‌های تحصیلی، مطرح هستند؛ آن‌چنان که بخشی از فعالیت‌های آموزشی را به خود اختصاص می‌دهند. این کتاب‌ها، بعد از کتاب‌های درسی، پرشمارگان‌ترین کتاب‌ها هستند و البته مخاطبان زیادی هم دارند. به همین دلیل، در این دوره رکود کتاب و کتاب‌خوانی، جای خود را قبلاً در کیف‌ها و کوله‌های دانش‌آموزان ذخیره کرده‌اند. در واقع حاشیه‌نشین‌های کلاس‌های درس هستند و مترصد فرصت فراخوانی و حضورند!

کلیدواژه‌ها: سامان‌دهی کتاب‌های کمک‌آموزشی، کتاب‌های کمک‌درسی، کتاب‌های کمک‌آموزشی

سامان‌دهی کتاب‌های آموزشی

در دهه ۱۳۷۰، محدود معلمانی بودند که شخصاً و یا سفارشی، به تألیف کتاب‌های کمک‌آموزشی دست می‌زدند. در آن زمان لازمه مؤلف بودن، داشتن تجربه، مهارت، و سابقه کارشناسی بود. اما به تدریج با کاهش ضوابط به تعداد علاقه‌مندان تألیف افزوده شد: ناشران به چاپ و انتشار کتاب‌های کمک‌آموزشی علاقه نشان دادند.

کم‌کم شاهد تعدد و گسترش کتاب‌های کمک‌آموزشی، آموزشی، و کار و تمرین در تمام دوره‌های تحصیلی بوده و هستیم. تا جایی که امروزه در کتاب‌های درسی دانش‌آموزان، فهرستی از کتاب‌های تأیید شده از سوی کارشناسان بخش سامان‌دهی دفتر «انتشارات و تکنولوژی آموزشی»، وابسته به وزارت آموزش و پرورش دیده می‌شود. و این بدان معناست که با توجه به کثرت کتاب‌های منتشر شده و تقریباً همگانی شدن استفاده از کتاب‌های کمک‌آموزشی در موقعیت‌های مختلف، وزارت آموزش و پرورش خود را ملزم دیده است، کیفیت این کتاب‌ها را سامان‌دهی و کارشناسی کند؛ تا راهنمایی باشد برای هدایت معلمانی که به استفاده از کتاب‌های کمک‌درسی، کار یا کمک‌درسی نیازمندند. این اقدام مبتکرانه، با وجود حجیم و مشکل بودن کار، به تدریج سبب بهبود کیفیت کتاب‌ها شده است؛ ضمن آنکه عبور از فیلترهای کارشناسی، برای مؤلفان هم آموزنده و راه‌گشا بوده است.

فعالیت‌های دفتر انتشارات و تکنولوژی آموزشی و اجرای طرح سامان‌دهی کتاب‌های آموزشی از همان آغاز توجه ناشران بسیاری را جلب کرد. در اولین سال‌های برگزاری جلسات و همایش‌ها، احساس می‌شد ناشران با توجه و علاقه بسیار سعی می‌کنند ضوابط و شرایط تألیف و تأیید این گروه کتاب‌ها را بدانند تا بتوانند انتخاب بهتری

داشته باشند.

این دفتر در زمینه سامان‌دهی کتاب‌های آموزشی و کنترل کیفی و معرفی کتاب‌های آموزشی مناسب برای دانش‌آموزان، نقش مؤثر و بی‌بدیلی داشته است. اما در حال حاضر، با نگاه به تحولات آموزش و پرورش، می‌توان انتظار داشت که در نحوه تألیف، تدوین و کارشناسی کتاب‌های کمک‌آموزشی شاهد تحول و تغییر باشیم. زیرا تعدد کتاب‌های کمک‌درسی و افزایش مداوم آن‌ها، تبلیغات وسیع و گسترده در رسانه‌ها، و ناآگاهی خانواده‌ها، حوزه سامان‌دهی منابع آموزشی را با مسئولیت سنگین‌تری مواجه می‌کند؛ مسئولیت پاسخ به این سؤال که: «آیا کتاب‌های آموزشی و کمک‌درسی با هدف‌ها و ضوابط آموزش و پرورش، هم‌خوانی دارند و در راستای برنامه‌های درسی هستند، یا فقط جنبه سودجویی و اقتصادی دارند؟»

چگونه از کتاب‌های آموزشی استفاده کنیم

مهم‌ترین دلیل استفاده معلم از کتاب‌های کمک‌درسی آن است که دانش‌آموزان آموخته‌های خود را به غیر از کتاب درسی و ساعت‌های رسمی، در وقتی دیگر، در جایی دیگر و در فرم و قالبی نو و تازه تجربه کنند. توجه به این نکته بسیار ضروری است. زیرا در غیر این صورت، فقط به حجم تکالیف دانش‌آموزان اضافه می‌شود چه بسا کاری که باید چالشی، پژوهشی و یا ادراکی باشد، مکانیکی از کار درآید که با ایجاد نشاط و شوق یادگیری در کودکان مغایرت دارد. گاهی هم بسته‌گریخته می‌شویم که معلمی طبق سلیقه شخصی، کتابی از این گروه کتاب‌ها را به جای کتاب درسی مورد استفاده قرار می‌دهد که خلاف قاعده و قانون است.

برای استفاده بهینه از کتاب‌های کمک‌درسی، بهتر است معلم قبل از کتابی را انتخاب کنند که با ظرفیت کمی کلاس و آمادگی دانشی دانش‌آموزان و هدف‌های برنامه درسی تناسب داشته باشد. از همه مهم‌تر، رویکردی است که معلم نسبت به شیوه و اصالت یادگیری دانش‌آموزان دارد. در بعضی کلاس‌ها گاهی دیده می‌شود که کتاب‌های آموزشی برای پر کردن اوقات خالی بچه‌ها و بدون داشتن هدفی یعنی و برنامه‌ریزی خاص توصیه می‌شوند، که البته کاری بدون فایده است؛ زیرا راهکار جدیدی ارائه نمی‌دهد. اگر قصد معلم برای استفاده از کتاب کمک‌آموزشی، کتاب کار و کتاب‌های مشابه، ارتقای سطح دانش و بینش دانش‌آموزان باشد، لازم است این نکات را در نظر داشته باشد:

۱. تعیین هدف به منظور به کارگیری کتابی که بتواند به سهولت درک مفهومی از مفاهیم کتاب درسی کمک کند.
۲. انتخاب کتاب مناسب از میان کتاب‌های کمک‌درسی در دسترس، با مطالعه قبلی.
۳. انتخاب ساعت و زمان معین برای به کارگیری کتاب کمک‌درسی.

۴. ارزشیابی از نتایج کاربست کتاب یا کتاب‌های کمک‌درسی در امتداد فعالیت‌های کلاسی یا فوق‌برنامه.

بنابراین پیشنهاد می‌شود:

■ از قبل در شوراهای مدرسه تصمیمات مقتضی در این زمینه گرفته شود که هدف از استفاده از کتاب‌های کمک‌درسی و کمک‌آموزشی به موازات فعالیت‌های یاددهی - یادگیری چیست؛ البته با توجه به اینکه معلم هر کلاس، اختیار تعیین خط مشی کلاس خود را حفظ می‌کند و برای هر نوع فعالیت و تغییری دلیل دارد. اعتقاد به مشورت کردن، برای رسیدن به رهیافت‌های تازه، از درجا زدن و تکرار ملال‌آور بعضی فعالیت‌های موزی جلوگیری می‌کند.

■ پس از انتخاب کتاب مناسب کمک‌درسی، لازم است آموزش‌دهندگان و مربیان کتاب را با دقت مطالعه کنند تا با برنامه‌ریزی قبلی مشخص شود که چه صفحاتی مفیدند و چه صفحاتی اگر استفاده نشوند، بهتر است. آگاهی و تسلط معلم بر محتوای کتاب‌های کمک‌درسی به سهولت برنامه‌ریزی و تصمیم‌گیری او در اداره کلاس کمک می‌کند.

■ در برنامه‌ریزی و طرح درس معلم، بهتر است زمان استفاده از کتاب‌های کمک‌درسی مشخص شود. نظر و برنامه معلم، شرط تعیین زمان به کارگیری کتاب‌هاست که آیا به‌عنوان تکلیف درسی مورد استفاده قرار می‌گیرد، یا شامل مطالعه آزاد و دانش‌آموز در ساعات فوق‌برنامه است.

■ مشخص شدن براین فعالیت‌های فوق‌برنامه در این زمینه، به بازدهی عملی دانش‌آموز وابسته است. لازم است این موضوع روشن شود که در کنار کتاب‌های درسی، استفاده از کتاب‌های حاشیه‌ای به سهولت یادگیری و ارتقای دانش و مهارت‌های ذهنی دانش‌آموزان کمک کرده است، یا حفظ اوقات خالی او را پر کرده است.

در این ارزیابی، دقت انتخاب مسئول آموزشی مدرسه و معلم در برنامه‌ریزی‌های آینده می‌تواند ثمربخش باشد. تقویت و ارتقای مجموعه سامان‌دهی کتاب‌های کمک‌آموزشی و فعال کردن کارشناسی‌های مربوط به هر رشته، ضامن تأمین هدایت دوجانبه در این زمینه است؛ مانند هدایت مؤلفانی که علاقه‌مند به خلق آثار و

این زمینه هستند، و همچنین گزینش و معرفی کتاب‌های برتر و تطبیق ضوابط پیش‌بینی شده و تشویق مؤلفان به نوآوری و پرهیز از تکرار کارهای موزی و متداول.

امید است آموزش و پرورش به ابعاد تربیتی، اخلاقی و آموزشی کتاب‌های کمک‌درسی و نحوه به کارگیری آن‌ها در مدارس، نگاهی کنجکاوانه و یاری‌دهنده داشته باشد.

برای استفاده بهینه از کتاب‌های کمک‌درسی، بهتر است معلمان قبلاً کتابی را انتخاب کنند که با ظرفیت کمی کلاس و آمادگی دانشی دانش‌آموزان و هدف‌های برنامه درسی تناسب داشته باشند. از همه مهم‌تر، رویکردی است که معلم نسبت به شیوه و اصالت یادگیری دانش‌آموزان دارد